

ДИАЛОГИЧНОТО И/В МОНОЛОГИЧНОТО

Доц. д-р Цонка Люцканова, БСУ

THE DIALOGUE AND/IN THE MONOLOGUE

Tsonka Lyutskanova, PhD

Abstract: The aim of the study is to present determinants of the dialogue as well as of the monologue in the speech communication. We will attempt outline the dialogue features in the monologue and show the dialogue nuance in monologue speech product.

Key words: Speech communication, dialogue, monologue.

Всеизвестен факт е, че речевата комуникация се определя като взаимодействие между събеседници, представители на две функциониращи системи: предаваща/приемаща, които се превключват. Целта е обща: размяна на информация под форма на изказване с помощта на определен езиков код. Важен момент в речевото общуване е обединяването на двете фази – кодиране и декодиране, които предават схемата на процеса. Резултатът е създаването на речев продукт – диалогичен текст, който разкрива определени параметри на речевата комуникация и богатство от теми и идеи. Тъй като речевият продукт се създава от двамата събеседници, това предполага висока степен на интеграция на речевите действия на комуникантите, които винаги общуват в един и същ времеви отрязък, при едни и същи условия. Самият речев продукт като колективно творчество притежава всички характеристики на текста – относителна завършеност, цялостност, свързаност, но е в зависимост от речевия контекст и ситуацията, от тематичната нестабилност и носи спецификата на речевия творчески процес. При наличието на повече събеседници диалогичната реч придобива и други особености: колективност на информацията и известна разноплановост – преход от една тема към друга; засилена субективност в оценката; реактивност, която се отразява върху строежа на фразата, на интонацията ѝ и езиково-стилистичната маркираност.

Целта на разработката е: закономерностите на диалога и монолога като форми на устната реч и проникването между тях. Анализът и обобщенията са направени въз основа на акцента върху речта на говорещия в комуникативния акт и речта на подбрани текстове от електронните медии.

За да се потърси отговор на въпроса за диалогичните признаци на монологичното изказване (как се проявяват и как функционират в монологичното общуване), трябва да се потърси отговор на няколко въпроса – връзката предаваща/приемаща страна и ролята на приемащата.

Човешката реч е винаги преднамерена, винаги е с определен адрес, като разкрива субективната оценка на говорещия за обективната действителност. В нея се открояват различни характеристики на комуниканта – комуникативната му

компетентност и нивото на владеене на всеки от шестте компонента; темпераментът му и как се отнася към модата на речевото общуване в социалната група; езиковедската му компетентност; съвкупността от научните му знания и изкуството да замисли теоретическите си ходове; умението му да ръководи речевото общуване за постигане на определена комуникативна цел; индивидуалната му речева практика с модели на речево поведение за вписване в определена речева ситуация.

В диалога приемащата страна е конкретна, равностойна, активнокомуникативна и творческа: процесът на взаимното общуване предполага непрекъсната смяна на реплики и постоянна смяна на роли. Речевото поведение на всеки участник може да се разбие на тактове: един такт – реч, следващ – мълчание. Тези тактове непрекъснато се редуват, а това ни дава основание да определим диалога като ритмичен процес. Основното условие за диалогичното общуване е несъответствие в знанията на общуващите, желание за общуване и спазване на причинно-следствените връзки. В теорията на речевата комуникация се препоръчват четири условия за успешен диалог:

- винаги да се прави разлика между участниците и обсъжданите проблеми;
- съсредоточаване върху интересите, а не върху позициите;
- винаги да се преценяват предлаганите възможности;
- да се използват обективни критерии.

При монолога приемащата страна е творчески и комуникативно неактивна, а това определя монологичните характеристики – мотив и план на изложението, създаден от говорещия. Задачата на тези два фактора е: да осигури системност и целенасоченост на монолога и да предпази изказването от излишно повторение на елементи. Монологична реч е винаги организирана реч. Съдържанието ѝ е пълно, подробно, замислено така, че да се възприема лесно от събеседника и бързо да се вникне в смисъла ѝ. Затова в монологичната реч се употребяват повече думи – разясняващи, уточняващи, конкретизиращи основната мисъл. При това винаги трябва да се отчита интелигентността на събеседника (аудиторията), степента на осведомеността му. Монологична реч се отличава и по начина на представяне на своя обект. Ако в диалога обектът на обсъждане може само да се има предвид, което означава, че само е напомнен или посочен (Предшният оратор е прав, аз съм съгласна с него...; Почивката ще бъде от 30 минути – това е ясно.), то в монолога предметът на обсъждане трябва задължително да се назове, а ако слушателите не са запознати с него, трябва да се охарактеризира подробно. Монологичното изказване се създава при липса на външни стимули, протича при по-голямо духовно напрежение и изисква предварителна подготовка, свързана с принципно важни моменти: ясно поставена цел, използвани основни понятия, свързани с темата, доказателствен материал; очакваният резултат в края на изложението е: интерес към темата, промяна в разбиранията на аудиторията, желание за обсъждане и активна дискусия, т. е. породеният разговор внася диалогичен елемент в монолога.

При диалогичните и монологичните взаимоотношения в комуникативния процес ролевите отношения на комуникантите и социалният им статус са от съществено значение. И в двете форми на общуването речевите отношенията между събеседниците са временни и влияят върху резултата на контакта. В диалога връзката се отличава с динамика: двамата събеседници непрекъснато сменят комуникативните си роли, като реализират различни дейности – говорене и слушане. Говорещият е активната страна. Неговата комуникативна роля е свързана с кодирането на изказването. На него принадлежи и комуникативната инициатива. Комуникативната роля на слушащия е да декодира информацията. От степента на нейното осмисляне се определят и комуникативните действия на събеседниците. Говоренето и слушането са взаимно обусловени. От тяхното синхронизиране зависи и резултатността на диалога като цяло.

Непрекъснатата смяна на дейностите и комуникативните роли предполагат висока степен на автоматизация на речевите механизми и гъвкавост на навиците и на речевите умения. Диалогът е със силна ситуативна обусловеност, а възможността за използване на неезикови средства придава изразителност и специфичност на структурата му. Тъй като диалогичното общуване има спонтанен характер и няма публичност, това се отразява на фонетичното, граматическото и стилово оформяне на текста.

В монологичното общуване социалните фактори могат да променят съществено съдържанието на комуникацията. Например телевизионният водещ, съобразявайки се с образоваността, интересите и осведомеността на аудиторията си, трябва да изгради монологичното си изложение върху значими и актуални теми, да представи и защити личната си позиция на нормативен книжовен език. В хода на предаването водещият включва и своята аудитория. С този диалогичен елемент той изгражда модела на временните си конвенционални отношения, внася корекции в своето монологично изложение, усъвършенства уменията си правилно да поставя въпросите и проблемите, да утвърждава и обобщава, да отговоря на въпроса с въпрос, да си служи с реторични въпроси: и това е естествено, тъй като те осигуряват нужната за водещия мисловна реакция.

Не трябва да забравяме, че „един от основните атрибути на социалната роля е речевото поведение и то също трябва да отговоря на императивността на съответната норма. Социализирането на личността означава „вживяване“ в различните социални роли. Нарушаването на синхрона между социалната роля и предписаното ѝ от нормата речево поведение води до ролев конфликт“ (Виденов 2000: 104). Комуникативните отношения, независимо от своя характер, се моделират и от социалната роля. За монолога са от значение официално-деловите комуникативни отношения при всички социални роли.

Тематично-речевата организация на определен езиков материал се свързва както с предаващата, така и с приемащата страна. Лексиката на езика е достатъчна да обслужва всички социални роли, но не трябва да се забравя, че тя е свързана с езиковата култура, с интелекта на комуниканта, с индивидуалната му речева практика да адаптира речевото си поведение към изискванията на определена речева ситуация.

Създаденият речев продукт – речевото изказване/съобщение, определяно като актуализирана пропозиция, е със запазен „личностен смисъл“. Всяко изказване се оформя и развива в няколко етапа и зависи от езиковите знания, от речевите навици и умения на комуникантите (комуниканта), които задължително осъзнават мотивите, потребностите и целите; прогнозира резултатите от изказването въз основа на миналия си опит и на отчитане на обстановката; правят план-схема на изказването с различна степен на обобщеност или конкретност. Езиковата реализация се характеризира с двустранност. От една страна, превръща речевото изказване в средство за общуване и предаване на информация, а от друга – изразява субективното отношение на говорещия в процеса на общуването. Адресантът, който е отговорен за речевата комуникация, трябва да има добра работеща речева стратегия, която да осигурява ефективни речеви контакти според комуникативните условия, за да се спазят общите изисквания на лингвистичния модел на речевото изказване: триетапност при създаването му, планиране по принципа на изпреварващото отражение на действителността върху основата на миналия опит, реализация със задължително използване на евристичния подход, принцип за активност и при създаването, и при възприемането на речевото изказване.

Пресупозицията е основа на речевото изказване. В монологичното изказване акцентът е върху семантичната пресупозиция, която осигурява смисъла на речевото изказване. Прагматичната пресупозиция осъществява успешното диалогично изказване в определен речев акт при активното участие на говорещия и на слушащия в присъствието

на друго лице (лица) като предварителна информация за състоянието на нещата и условие за добра комуникативност.

Комуникативният континуум е от особена значимост и за монологичното, и за диалогичното общуване, въпреки че те протичат по различни схеми. В диалога, както вече споменахме, се налага симетрично разпределение на комуникативните отношения, защото двамата събеседници, относително равноправни, непрекъснато сменят комуникативните си роли, като реализират дейностите – говорене и слушане, а произнасящият монолога е с узаконена речева инициатива като създател на информацията. Аудиторията, слушаща оратора, реагира на речта му по определен начин, за да санкционира грешките в речевата му изява. Говорещият следи реакциите и ако е необходимо, внася корекции в съставения си план, а понякога го променя изцяло. (Разбира се, тези различия се откриват в монолог пред „жива аудитория”, а при монолог по радио или телевизионно предаване такъв контакт няма и устната монологична реч не се отличава от писмената реч.)

Създаването на диалогичното и монологичното изказване се подчинява на определени фази, но монологичното изказване протича при завишено внимание на контрола като последна фаза в структурата на речевата дейност – говорещият съпоставя речевия си резултат с първоначалния замисъл. Възможно е да направи съществени корекции. В този случай мислено се проследява операционният състав на речевото действие, като се търси сгрешеното звено. Типичните за диалогичното общуване фази – ориентировка, планиране и реализация, се оказват съществени и за монолога. Доказателство за това са възможните грешки: речевата ситуация не е добре преценена; съдържанието на изказването не е добре планирано; нарушена е реализацията (мисълта не е добре изразена), които нарушават прецизирането на смисловата програма и стратегическите замисли.

В заключение ще кажем, че диалогичните и монологичните изказвания притежават комуникативни особености, обусловени от различните им характеристики, но в типичното за монолога често се вплитат белези, които характеризират диалогичното общуване. Те са свързани със структурно-съдържателната специфика на речевите сфери, със социалната определеност на употребените езиковите средства според нормите на речево поведение, със изкуството на определено речево поведение – с кого, как и къде да се разговоря; с репертоара от речеви умения за речева комуникация в зависимост от оценката на речевото поведение на слушателите.

Литература

1. Виденов, М. Увод в социолингвистиката. С., 2000